

KOVÁCS SÁNDOR

HATÁRKŐ-EMLÉKMŰVEK
A VERECKEI-HÁGÓN II.*(Folytatás, első részét lásd folyóiratunk előző számában)*

1939. szeptember 17-én, a Molotov–Ribbentrop-paktum alapján Németország után a Szovjetunió is megtámadta Lengyelországot. Szeptember 18-tól a teljes hosszában megnyílt magyar–lengyel határon keresztül 60-70 ezer (más becslések szerint több mint 100 ezer) lengyel menekült érkezett Magyarországra. Rövidesen a Vereckei-hágón a határvonal küldetése gyökeresen megváltozott – immáron a vörös birodalomtól választotta el Magyarországot. A határátkelőről eltávolították a lengyel jelképeket. Az egykori barátságos határátkelőhelyet szögesdrót-akadályokkal elrondítva tették átjárhatatlanná. 1941. június 27. – Magyarország Szovjetunió elleni hadba lépése – után a Vereckei-hágón megszűnt a határ. A hágó újra átjárhatóvá vált.

A felvétel 1941 júliusában vagy augusztusában, a Szovjetunió elleni hadba lépés után készült. Ez kivehető a dús vegetációból, az elhagyatott határőrházból, valamint a még el nem bontott szögesdrótkerítésből. Nyilván, a szögesdrótkerítést később bontották el. A képen a milleniumi emlékmű a fenyőfa takarásában nem látszik. Fortepan 118745, Új Nemzedék napilap.

1944 októberében, a szovjet csapatok előrenyomulásakor a millenniumi emlékmű újonnan felavatott tábláját – Ravasz István kutatása szerint – Bálint Mihály honvédszázados leszerelte, és megpróbálta azt biztonságos helyre menekíteni. A korábban már említett, ma is élő Popovics Éva személyes közlése viszont ezt cáfolja. Ő a szüleitől hallottak alapján tudni véli, hogy a táblát a Kóródy család egyik férfitagja magával vitte Munkácsra. A tábla azóta nem került elő, sem a Hadtörténeti Múzeum, sem a szerző kutatásai nem jártak sikerrel – sorsáról, hollétéről nincs pontos információ.

1990-ben a KMKSZ Választmánya és a Magyarok Világszövetségének Választmánya elhatározta, hogy újjáépítik a lerombolt korábbi határkő-emlékművet, és felavatását a millennium 1100. évfordulójára, 1996-ra tervezték. Az emlékművel kapcsolatban azonban alig rendelkeztek információval, a pontos helyszínét sem sikerült beazonosítani. E sorok írójában akkor fogalmazódott meg a gondolat, hogy egy ilyen nagy emlékkő nyomtalanul nem tűnhetett el. Ezért magánkutatásba kezdtünk. Dr. Ravasz István kutatásainak publikált és nem publikált eredményeit is volt szíves megosztani velünk, amit ezúton is megköszönünk. Az általunk végzett kutatás segített az elveszett emlékmű kalandos sorsát felderíteni, eredeti helyét beazonosítani, és végül nyomára bukkanni. Most ezek eredményét szeretnénk összefoglalva megosztani a Kedves Olvasóval.

AZ ELHAGYATOTT EMLÉKMŰ A SZOVJET KORSZAKBAN

A tábla nélküli határkő-emlékmű az újabb megaláztatásnak kiszolgáltatva állt az árván maradt ezeréves határon. Az egykori országhatár a szovjet birodalom második világháborúban szerzett új birtokainak választóvonalára lett – Kárpátalja (1946-tól *Zakarpatszka, Zakarpatszka oblaszty*) és Drogobics (*Drogobicsszka, Drohobicsszka oblaszty, 1959-ig*) megyék közigazgatási határát jelölte. 1959-ben Drogobics megyét beolvasztották Lemberg megyébe (*Lvovszkaja, Lvivszka oblaszty*). Azóta is itt húzódik Kárpátalja és Lemberg megyék határa. A millenniumi határkőről az 1950-es évekből származó fotókon jól kivehető, hogy nyomot hagyott rajta az idő vasfoga, több helyen sérült. Az előkerült legkésőbbi felvétel az 1960-as évek elején készült, tehát addig a helyén maradt. Az emlékkövön megjelent a megyék cirill betűs felirata. Valószínűleg a magyarságot ellenséggént kezelő új hatalomnak az emlékmű küldetésével kapcsolatos tudatlanságából fakadóan állhatott a nevezetes határkő, s szolgálhatott a nagyritkán erre vetődő, elsősorban kárpátaljai magyarok titkos zarándokhelyeül.

Az 1966-ból datálható, Gyerák Lajos magyarországi kamionsofőr által készített felvételeken már nem találjuk a vereckei ezredéves emlékművet. Az 1966-ban a Volóci járás pártbizottságának élére került Mihajlo Voloscsuk személyes közléséből tudjuk, hogy ebben az időben az emlékmű már nem volt a hágón. Tehát megállapítást nyert, hogy a határkö-emlékművet az 1960-as évek közepén tűntették el. Sorsát a szovjetrendszer pecsételte meg.

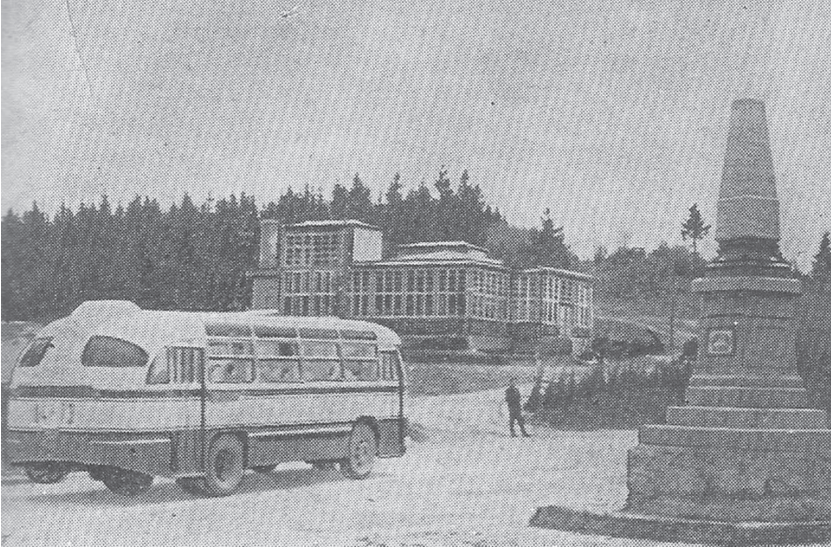
Megértéséhez nézzünk kicsit a múltba. L. I. Brezsnyev, az 1964-ben hatalomra jutott szovjet pártfőtitkár a II. világháború idején a Kárpátok eme részét ostromló szovjet 18. hadsereg politikai tisztje volt. Ennek okán a pártvezető előtt tisztelegve a második világháborúban aratott győzelem tiszteletére mindenütt nagy ünnepségeket rendeztek. Ráadásul már az 1950-es évektől kezdve évente úgynevezett szovjet–csehszlovák barátságstafétát is szerveztek, melynek résztvevői a két fővárosból futva, autón, motorkerékpáron indultak, és az Ungvár melletti közös határon találkoztak. A kor szokásainak megfelelően a résztvevőket a megyehatárokon is nagy csinnadrattával fogadták. A hasonló ünnepségeknek a Vereckei-hágón is teret kellett biztosítani. A hágó oldalából jól kivehető, hogy a tereprendezési munkálatok során az egykori határsorompó térségét kiszélesítették, és mintegy egy méterrel megemelték. A kárpátaljai oldal felől kőtámfal épült. Eltűntették a millenniumi emlékművet, és a kicsinosított terepen a szovjetrendszert dicsőítő jelképek, plakátok jelentek meg. Autóbuszvárót, esőbeállót építettek. Ekkor került az egykori határvadászösvény mellé egy Pásztor-szobor is. Később az egykori lengyel vámház helyén étterem épült.

Brezsnyev pártfőtitkárságának idején, 1975-ben, a második világháborúban aratott győzelem 30. évfordulójára a hágón emlékhelyet alakítottak ki. Középpontjában a szovjet katonákat dicsőítő Felszabadítók Emlékműve (*Pamjatnik vizvolitelyam*, alkotók: *Joszip Ruscsak és Olekszandr Szaller*)

Kárpátaljai zárandokok az emlékműnél 1953-ban. A szerző gyűjteményéből.

állt. Ezt a köznyelv csak Brezsnyev-szikkaként emlegette. 1958-ban Kárpátalját Lenin-rendjellel tüntették ki, ezért egy hatalmas tartóoszlop tetején elhelyezték a rendjel fémmásolatát. A rendjeltábla a rendszerváltás után mint nemkívánatos jelkép lett az enyészeté.

Kobály József gyűjteményéből

NEM TŰNHETETT EL NYOMTALANUL

Magánkutatásunk során 2003-ban két, fizetség fejében felfogadott segítővel ásóval végigjártuk a hágó körüli völgyeket addig, ahová a ledöntés után az emlékmű darabjai legurulhattak. A kétlépcsős talapzatot meg is találtuk, Kárpátalja felől nézve az út jobb oldala alatti, gazzal benőtt hegyoldalban fejjel lefelé feküdt. Körben kiástuk, így győződünk meg a valódiságáról. Sajnos ma már nagyon nehéz lenne előásni, mivel később a hágón végzett munkálatok során az építési törmeléket rádózerolták. A hágó környéki völgyek bejárása után bizonyossá vált, hogy az emlékmű alsó és felső része nem található a hágó közelében. Elképzelhető volt, hogy az egykori emlékmű részeit esetleg beépítették a szovjet emlékműbe. A külső, aprólékos vizsgálat alapján megállapítható volt, hogy az 1970-es években épített kőfal és a szovjet emlékhely föld feletti részébe az emlék-

követ nem építették be. A földalatti alapok, pl. a szikla vagy az oszlop föld alatti alapjainak átvizsgálására akkor nem nyílt mód. Később, 2008-ban, a Szics-emlékmű alapjainak építésekor a munkások elmondása szerint nem bukkantak a határkő-emlékmű darabjaira.

A felső, obeliszkszerű alakú résszel kapcsolatban a hágó utáni második falu, a galíciai Tuholka község (*Lemberg megye*) egyik idős ukrán férfi lakosának személyes közlése szolgált alapul. 2003-ban Tuholka központjában egy furcsa, obeliszkszerű emlékműben felfedeztük a vereckei határkő felső részét. A tetejére biggyesztett kereszt elárulta, hogy ez korábban valamilyen kommunista jelkép lehetett, de a szemléletváltás után korábbi küldetését ilyekeztek eltussolni. El nem mondható élmény volt, felvettük videóra, és számtalan fotót készítettünk. Az emlékműről egy, a szomszédban fát aprító öreg bácsitól érdeklődtünk. A beszédbe elegyedés után kiderült, hogy kutatásunk tárgyáról tud egyet-mást. Az ottani lakosok magyarellenessége ismert volt, ezért egy körmönfont kérdéssel próbálkoztunk: „*Gondolom, jó sokan voltak, amikor elhozták az obeliszket a hágóról.*” – „*Hát, igen, voltunk egy jó páran, amikor felraktuk a traktor utánfutójára*” – jött a válasz. Bár az adatközlő maga is részt vett ebben a becestelen akcióban, nem tudta pontosan megnevezni az évszámot, sem pedig azt, hogy ki volt a kezdeményező, esetleg milyen utasításra tették. Pedig ilyen nagyméretű, nehéz köveket kézi erővel mozgatni, szállítani nem egyszerű feladat. Gépeket pedig abban az időben csakis valamely gazdasági vezető, esetleg pártfunkcionárius közreműködésével tudtak igénybe venni. Ekkor azonban az öreg bácsi agyán átvillant, hogy valószínűleg fölöslegesen kotyogott el valami titkot, és ő kérdezett: „*Az úr honnan jött?*” Bevallottuk, hogy Budapestről. Lehet, hogy ezt nem kellett volna, mert hirtelen haragossá vált, és kezében a fejszével vészjóslóan közeledett. Jobbnak láttuk kerekét oldani, és nem hergelni tovább. A lényegről már úgyszólván megbizonyosodtunk.

Tehát kiderült, hogy a hágóról az emlékmű felső részét tuholkai lakosok önkényesen tulajdonították el. *A jaj a legyőzötteknek* elv alapján, vagy egyszerűen el kellett takarítaniuk ezt a zavaró elemet a parádék színhelyéről? 2003-ban ezt nem lehetett tudni. A Trianon utáni cseh hatóságok emlékműrombolásai a szovjetek számára is bőven szolgáltathattak példát.

A Lviv Megyei Műemlékvédelmi Hatóság illetékesével Budapestről folytatott többszöri telefonbeszélgetésből végül kiderült az emlékmű eme részének szovjet korszakbeli sorsa. A hivatalnok zavart viselkedése arra utalt, hogy számára a kérdés kínos. Az emlékművel kapcsolatos információkat,

melyek e hivatalban szigorú rendben vannak bejegyezve, a szovjet időben jól betanult módszer szerint csak többszöri próbálkozásra és félig elhallgatva volt hajlandó kiadni. Ezek alapján kiderült, hogy az emlékművet 1975-ben hivatalosan bejegyezték, mégpedig a Nagy Honvédő Háborúban elesett 7 falubeli szovjet katonaáldozat obeliszkjeként. A hivatalnok az alkotókat nem tudta megnevezni.

Tehát a tuholkaiak a határkö-emlékmű felső részét falujuk főterén, az akkori szovhoziroda, a későbbi községháza előtt alapzatra helyezték, és szovjet hősi emlékműként avatták fel. Kapóra jött számukra az obeliszk felső részén, a kettős körben lévő ötágú csillag, ami a szovjet jelképrendszerbe is a korábban említett értelmezés miatt került.

A műemlékvédelmi hivataltól megtudtuk, hogy a zavaros körülmények között felállított oszlopot az Ukrajnában végbement politikai szemléletváltás után, 1993 márciusában, mivel nem sírokra emelt emlékkőről volt szó, törölték a műemlékek nyilvántartásából. A vörös birodalom és az ötágú csillag ködbe veszése után a pentagramos motívumot bevakolták, és a gránitobeliszk tetejébe keresztet állítottak.

Az emlékmű felső része Tuholkán. A szerző felvétele.

A második határkö- emlékmű helyének meghatározásához tanulmányoztuk a korabeli fényképeken a domborzatot, figyelembe vettük, hogy az országhatár az átvezető útra nem merőlegesen, hanem rézsúton haladt. Ez jól kivethető a magyar–szovjet határról készült archív képen húzódo szögesdrót-kerítésből (Lásd a Fortepan képet!). Az is kézenfekvő, hogy az emlékmű magyar földön állt. Ezenkívül még egy kárpátaljai magyar gépkocsivezető személyes közlése is alapul szolgált. Nevezetesen a hágón átkelve a fuvarozók mindig megpihentek, az autójukat az obeliszknél állították le, melytől az étteremig 88 lépés volt a távolság. Ma ennek az épületnek a nyomai felfedezhetők az el nem készült turistaszálló előtti hegyoldal térségében. Mindezeket összevetve megállapíthatjuk, hogy a határkö mai viszonylatban a kialakított plató közepén, a két hegyoldalon átvezető ösvény (*az egykori határvadász-örjáratok ösvénye*) vonalának az ország belseje felé eső oldalán állt.

MEGLEPŐ FEJLEMÉNY AZ EMLÉKMŰ TÖRTÉNETÉBEN

Kutatásunk 2015 júliusában újabb fordulatot vett. Jelen sorok írója *Verecke – a honfoglalás kapuja* című könyvének (megjelent 2015 novemberében) szerkesztése, a képek rendezése már a végéhez közeledett. Azonban még egy utolsó szemlekorutat tettünk. Mivel ez a kötet is tárgyalja Verecke emlékműveit, Tuholkát sem lehetett kihagyni. Itt azonban meglepetésünkre az emlékmű felső részének hült helyét találtuk. Érdeklődésünkre elmondták, hogy a község azt a magyar államnak ajándékozta, és már el is szállították Magyarországra. Közölték, hogy további információval az Ungvári Magyar Főkonzulátus és Matl Péter szobrász tudnak szolgálni. Megkeresésünkre Bacskai József ungvári főkonzul, akivel jó viszonyban voltunk, fűrésán viselkedett, kezdetben titkolózott, majd azzal védekezett, hogy az ügyet a siker érdekében tartották titokban. Azelőtt a személy előtt tartották titokban, aki akkor már 18 éve kutatta, 2006-ban könyvet jelentetett meg, 2009-ben ismeretterjesztő filmet készített a témában, és akinek a munkáiból azonosították be az obeliszket. Végtelen felháborodásunkra, jó diplomatához híven, hangnemet váltott, igyekezett megnyerni, és bevonni a további eseményekbe. Matl Pétertől, akivel barátságot ápoltunk, otthonában vártunk választ a történetekre. Arra hivatkozott, hogy a konzulátus munkatársai titoktartásra kötelezték.

Ezzel bizony nagymértékben hátráltatták az emlékmű hiteles történetének feltárását! Sőt, amint az később ki is derült, az emlékműmentésben a segítségünkre bizony szükség lett volna.

Valószínűleg ezt a főkonzul úr is belátta, és ezt követően teljes körű segítséget nyújtott kutatásunkhoz, amit ezúton is megköszönünk. Tájékoztatásából sok mindent megtudtunk az emlékmű fönixmadárként történt feltámadásának valódi történetéről. Később pedig az érintett főszereplők személyes közlésével kiegészítve sikerült tisztázni a részleteket, például, hogy mi is váltotta ki ezt a kedvező fordulatot.

2013-ban Fényeslitke község a csapi származású Kun László és a polgármester, Mártha Mihály Tibor kezdeményezésére, kihasználva jó kapcsolataikat, barátsági megállapodást kötött a Vereckei-hágó keleti oldalán fekvő Zsupani községgel. Ezt követően a Kisvárdai járás és a Szkolei járás között is baráti együttműködés kezdődött. Fényeslitke jó kapcsolatait Tuholka községre is kiterjesztette. A Szkolei járás és Tuholka község vezetői 2014 tavaszán váratlan felvetéssel fordultak magyar barátaikhoz. „A történelmi igazság helyreállítása céljából” átadnák Magyarországnak a vereckei határkő-emlékmű náluk korábban szovjet hősi emlékműként felavatott részét, és így az emlékművet az országon belül újra fel lehetne avatni. A magyar–ukrán jószomszédi viszony erősítésének eme lépését 2014 májusának végén az Ungvári Magyar Főkonzulátushoz intézett levélben hivatalosan is megerősítették. Július végén Mikola Romanisin, a Szkolei Járási Tanács elnöke tájékoztatta a főkonzulátust, hogy az emlékmű átadásáról minden szükséges döntést meghoztak. A Szkolei járás és Tuholka község Fényeslitke közreműködésével a magyar államnak adományozta az emlékművet.

Tuholka község, polgármesterével, Mihajlo Haritonnal az élen és a Szkolei járás vezetése ezzel a lépéssel a történelmi igazságosság helyreállítása terén dicséretre méltó módon járt el. Felvállalták elődeik igaztalan lépését, és igyekeztek kiköszörölni a csorbát. Tettük példaértékű lehet a környező országokban a Trianon után meggyalázott, lerombolt magyar emlékművek sorstragédiája terén.

2014 novemberében a Szkolei járás vezetői, a járási tanács elnöke és tanácsadója újabb meglepő fejleményről számoltak be, Tuholka területén vélhetően sikerült megtalálni a határkő-emlékmű korábban elveszettnek hitt, hasáb alakú alsó részét. A beazonosításra december 10-én Tuholkára utazott a szkoleiekkel ápolt kapcsolat két aktivistája, Mártha Mihály Tibor

és Kun László, valamint Vida László ungvári konzul. Megerősítést nyert, hogy a hágóról annak idején nemcsak a határkő- emlékmű felső részét vitték el Tuholkára, hanem a talapzat kivételével az egész emlékművet.

AZ EMLÉKMŰ MEGMENTÉSE ÉS ÚJBÓLI FELAVATÁSA

Az emlékmű mentése során Matl Péter szobrászművész vezetésével télvíz idején kiemelték a talajba süllyedt emlékműrészt is. Az összegyűjtött elemeket Munkácsra szállították. A megtisztítást és a restaurálást a szobrász és fia, Árpád végezték el.

A hasásbszerű rész obeliszka alá betonozott alsó peremszelvényének restaurálása során feltárult két vésett felirat. Ezekről a bebetonozott és így láthatatlanná tett feliratokról korábban nem volt tudomásunk. A feliratokat, valószínűleg az eltulajdonításkor, mint árulkodó jelet, megpróbálták eltüntetni, ezért megrongálták. Azonban, ha nehezen is, de a szöveg még így is kiolvasható, kikövetkeztethető. Az egyik tökéletesen igazolja a kutatásunk eredményét:

TERVEZTE: DVORÁK EDE.

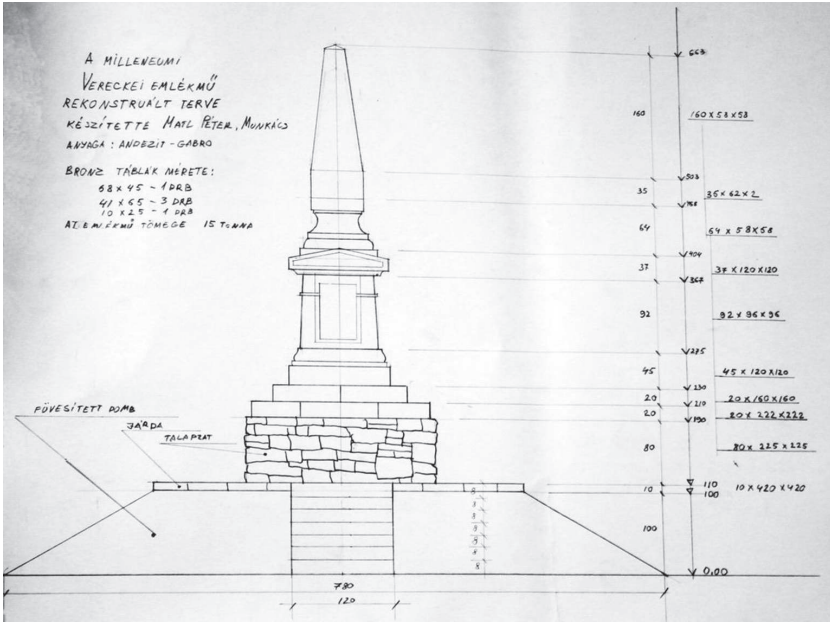
A másik kőbe vésett szöveg:

**KÉSZÍTETTE: BALDUZZI ANDREA NAKULYA
ÉS ROMZSA SZUSZKÓI BÁNYABÉRLETÉBEN.**

Ez a felirat cáfolja a *Fővárosi Lapokban* közölt táblafeliratot (*lásd tanulmányunk első részét!*), mivel nem valószínű, hogy a kőfaragó mester neve kétszer is felkerült volna az emlékműre. Matl Péter szobrászművész személyes közléséből tudjuk, hogy a határkő- emlékmű anyaga piroxén-andezit, és a szuszko-jobbovicai bányából származik.

Továbbá bizonyítást nyert az is, hogy a dr. Ravasz István által 1990-ben, az akkor rendelkezésre álló nagyon is hiányos ismeretek alapján készített rekonstruált rajz helytálló, a valóságban csupán néhány különbség fedezhető fel. A hasásbszerű tömb alsó részének pereme, a felsőhöz hasonlóan lépcsőzetesen szélesedik ki. Az emlékmű teljes magassága pedig nem 400, hanem 473 cm.

Bacsikai főkonzul elmondásából tudjuk, hogy a hágón tett szemle során meggyőződtek arról is, hogy a kétlépcsős talapzat kiemelése az évtizedek alatt rágyülemlt földréteg és az utóbbi években ráhordott építési törmelék miatt szinte lehetetlen.

Matl Péter vázlatrajza a restauráláskor készült

A restaurált emlékművet Fényeslitkére szállították. Fényeslitke önkormányzata az emlékmű méltó elhelyezése végett a Miniszterelnökséghez fordult. A Miniszterelnökség által létrehozott emlékműbizottság elnöke dr. Grezsa István, a Nemzetpolitikai Államtitkárság miniszteri biztosa lett, tagjai között pedig ott volt Ljubka Katalin, a Nemzetpolitikai Államtitkárság osztályvezetője, dr. Naszvadi György, a Magyar Nemzeti Bank elnöki főtanácsadója és Bacskai József, ungvári főkonzul. Dr. Grezsa István javaslatára döntés született, hogy a vereckei határkö-emlékművet az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékparkban állítják fel. 2015. június 5-én Fényeslitkéről az emlékmű darabjai megérkeztek Ópusztaszerre, és megkezdődött az emlékmű építése. A hiányzó kétlépcsős talapzat pótlására új, eredetihez hasonló készült. A táblák bronzmásolatát Matl Péter és fia, Szilárd készítették el, a bronzba öntést pedig lebergi műhelyben végezték.

Az emlékműbizottság július 27-én munkájába bevonta e sorok íróját is. Az elkészült bronztáblák megszemplése után jeleztük, hogy a felső rész címertáblája nincs közöttük. Ennek a létezéséről a bizottság semmit sem tudott. Az általunk adott útmutató alapján gyorsan pótolták a hiányzó címertáblát.

Július 30-án új helyén daru segítségével összeillesztették a vereckei határkő-emlékmű szelvényeit, szeptember közepén pedig valamennyi újraöntött tábla, útmutatásunk szerint, felkerült az emlékkőre.

Az emlékmű ünnepélyes újraavatására 2015. október 3-án került sor. A színes kulturális műsorral kísért avatási ceremónia a honfoglalás kori lovasok díszőrsége és a környező falvak iskolásainak részvételével zajlott. A verőfényes napon összegyűlt nagyszámú közönséget Beregszászi Olga, Borovics Tamás művészek, valamint Pál István Szalonna és bandája szórakoztatta. Az ünnepségen felszólalt Kertész Péter, az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark ügyvezető igazgatója.

A rendezvény főszónoka az Országgyűlés elnöke, Kövér László volt, aki többek között a következőket mondta: *„Verecke és Ópusztaszer a magyar néplélek térképén két olyan sarokpontot képeznek, amelyek ismerete nélkül a magyarok nemzedékei könnyen eltévedhetnek a történelemben. Ezen sarokpontok nélkül a magyar múlt ugyan megismerhető, de meg nem érthető. A magyar jövő pedig tervezhető, de meg nem valósítható. Verecke a magyarság honteremtő készségének, Ópusztaszer pedig a magyarság államalkotó, államszervező képességének vált jelképévé. [...]*

A vereckei emlékművet a 19. századi békeidőkben eleink határkő-emlékműnek szánták. Nem csak a korabeli Bereg vármegye határait, nem csak az ezeréves magyar szállásterületek határait, hanem a magyar sorsot alakító történelmi malomkövek, azaz a kelet-nyugat határát is hivatott volt jelölni a vereckei határkő. A 20. század azonban könnyekkel és vérrel rajzolta át a határokat. Világháborúk, összeomlások és keserves újrakezdések, diadalmas idegen győztesek és mostoha sorsú magyar vesztesek. [...] A vereckei emlékmű további 20. századi sorsában mint cseppben a tenger tükröződik a magyar kiszolgáltatottság. Megcsonkítják, elbontják,

*A vereckei emlékmű Ópusztaszeren.
A szerző felvétele.*

alkotó elemeire szedik, patakpartra dobják, átalakítják. A magyar helyett idegen emlékek megjelölésére használják. Az emlékművek sorsa mindig osztozik azok sorsában, akiknek emléket állítanak. Ennek is azt a sorsot szánták, hogy tűnjön el mindörökkre azokkal együtt, akiknek ezeréves ittlétét volt hivatva hirdetni.”

Ezután Kövér László és Kertész Péter közösen leleplezték a szépen felújított vereckei millenniumi határkő-emlékművet.

A KUTATÁS ZÁRÓ FÁZISA

Az emlékműavatásra ellátogatott szkolei delegációtól megtudtuk az emlékmű átadásának felvetőjét. Az ötlet a járási tanács elnökének tanácsadójától, Olekszij Trencsintől származott, aki egyébként Tuholka szülötte. A rendkívül csendes, intelligens Trencsin úr elmondása szerint csakúgy, mint a faluban többen, ő is tudott az emlékmű eredetéről. Idővel tudatosodott benne, hogy ennek az emlékműnek vissza kell kerülnie ahhoz a néphez, amely azt létrehozta, és amelynek történelméhez kapcsolódik.

A kedvező fejlemények tudatában, egyeztetve Hariton polgármesterrel, 2015. október 10-re újabb tuholkai kutatóutat szerveztünk. Ezen a határkő-emlékmű történetének további fehér foltjait, homályos részleteit a tuholkai lakosok személyes közléseivel igyekeztünk felderíteni. Ezek a beszélgetések azonban a fentebb idézett, 2003-ban lezajlott bizalmatlan, barátságatlan hangnemétől eltérően már baráti, segítőkész stílust öltöttek.

Tisztázódott, hogy a szkolei járási kommunista pártvezetés utasítására a Vereckei-hágón a millenniumi emlékművet 1966 nyarán bontották le. A vereckei emlékkő darabjait Tuholkára szállították, és az útkarbantartó vállalat telepén rakták le. Valószínűsíthető, hogy ez a vállalat végezte a hágó területrendezését, amiről fentebb már tettünk említést.

Ekkor vetődött fel, hogy a határkő-emlékmű részeiből szovjet háborús hősi emlékművet állíthatnak. A címertábla helyén a korábban már említett pentagramos motívum (egyebek mellett a szovjet jelképrendszer ótágú csillaga) szinte sugallta az emlékmű újabb küldetését. 1966. november 7-re (a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a szovjet proletárállam létrejöttének évfordulója) az akkori állami gazdaság irodaháza előtti parkban nem a teljes határkő-emlékművet állították fel.

A szovjet emlékmű felavatása után a millenniumi határkő alsó, hasábszerű részének másik két szelvénye, a táblákat tartó hasáb és a timpanonos felső peremszelvény, melyek nem is voltak különválasztva, szükségtelemné váltak. Idővel, mivel útban voltak, ezeket legurították a telephely mellett csordogáló

patak partjára. Az emlékmű eme darabja az eltelt évtizedek alatt a talajba süllyedt. A közelmúltban az egykori gazdasági udvar területén építkezés kezdődött, és az emlékmű alsó részét megpróbálták a létesítmény alapjaiba beépíteni. Valószínűleg, mivel a hasábszelvény és a timpanonos szelvény nem volt különválasztva, nehezen volt mozgatható, így szándékuktól elálltak.

Hála Istennek!

EPILOGUS HELYETT

Az eredeti helyszínen, a Vereckei-hágón ma a történelmi pátosz kábulatából egy nem várt képet nyújtó térség zökkenti ki a magyar embert, és átbillenti egy másik világba. Ma ugyanis a hágó központi részét egy új emlékmű uralja, melyet 2008-ban emeltek. A Soltész István által tervezett, és az Ilosvai Javító-Szállítmányozási Vállalat Fortuna Leányvállalata által kivitelezett emlékmű központi része 3 összekapcsolt, keresztben végződő oszlop által alkotott kis kápolnát szimbolizál. Az oszlopok között, tehát a kápolna belsejében egy fekete andezit tömbből készült oltár áll. Felirata Dmitro Tkacs, akkori budapesti ukrán nagykövet ötlete alapján a magyar fővárosban, a Gellért-hegyen álló Szabadság-szobron lévő szöveget (*Mindazok emlékére, akik életüket áldozták Magyarország függetlenségéért, szabadságáért és boldogulásáért.*) ülteti át Ukrajnára vonatkoztatva. Az ukrán és angol nyelvű felirat magyarul: **„Tisztelet a hősök emlékének, akik életüket áldozták Ukrajna függetlenségéért, szabadságáért és felvirágzásáért.”**

Tehát a tábla nem nevesít senkit, konkrétan a szics-gárdistákat sem. Dr. Ravasz István kutatásaiból közismert, hogy a magyar 1. hadsereg a második világháború idején szoros együttműködést alakított ki az Ukrajna függetlenségéért küzdő szovjetellenes ukrán partizán erőkkel, mindenekelőtt az Ukrajnászka Povsztanszka Armija (UPA) harcosaival. Ennek bizonyítéka az 1944. június 27-én kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagy, a magyar 1. hadsereg VI. hadtestének parancsnoka és az UPA katonai főparancsnoka, Dmitro Kljacskivszkij UPA-vezérezredes megbízásából Bogdan Zubenko UPA-vezérőrnagy által aláírt írásbeli megállapodás. Az egyezmény többek között kihangsúlyozta:

- „– az UPA és a Honvédség azonnali hatállyal beszünteti az ellenségeskedést;
- az UPA összekötőket vezényel a magyar csapatok ellátását biztosító alakulatokhoz, azok biztonságának szavatolására;
- a Honvédség ellátja az UPA sebesültjeit és betegeit.”

Tehát a magyar honvédek a második világháború idején támogatták Ukrajna függetlenségi törekvéseit, így az emlékmű részben rájuk is értel-

mezhető. Ukrajna Hőseinek Emlékműve a köztudatba mégis Szics-emlékműként vonult be. Soltész alkotásának komplexuma magába foglalja a szintén felújított, egykori szovjet katonai emlékművet, a „Brezsnyev-sziklát” is.

1996-ban a hágótól kissé távolabb emelt új Vereckeai Honfoglalási Emlékmű megakadályozott avatásának idején az átjáró északnyugati végében – a sors fintoraként néhány méterre attól a helytől, ahol az eredeti millenniumi határkő-emlékmű állt – egy 1939-es feliratú, keresztet tartó négyoszlopes talapzaton a szics-gárdistáknak emléket állítottak. Mögé 2009-ben szertartásosan a Verecke környékén (Kárpátalja és Galícia határán, kb. 1,5 km-re az új honfoglalási emlékműtől) a 2008-ban feltárt sírokból az exhumálás során előkerült, feltehetően a Kárpátaljáról kitoloncolt és lengyelek által kivégzett szics-harcosok földi maradványait temették újra.

Megjegyezzük, hogy az emlékmű környékén a háborús időkben magyar honvédeket is temettek el. Egyébként a sírok kialakításakor és a környezet rendezésekor eltüntették a pásztorszobrot, az autóbuszváró épületét, sőt, az 1996-ban a szics-gárdistáknak emelt 1939-es feliratú emlékművet is. A törmelékét ledózerolták és a hágó galíciái oldalába borították. Éppen oda, ahová a millenniumi határkő talapzata is került. Így azt még jobban eltemették. Az így kialakított térségben 2017-ben a Lviv Megyei Államigazgatási Hivatal a Kárpáti Szics 22 katonááldozatának látványos temetőt épített ki. Az emléktemető október 15-i avatásakor, tartva az atrocitásoktól, az újonnan felavatott honfoglalási emlékmű megerősített rendőrségi felügyelet alatt állt.

Egy kis segítség az emlékmű eredeti helyének beazonosításához